

Wstęp	9
Podstawowe terminy	11
Dotychczasowe badania nad migracjami z PRL	14
Wykorzystane źródła	17
Kilka uwag o założeniach teoretycznych	20
Podziękowania	22
1. Zamknięcie Polski	23
Sowietyzacja	24
(Nie)mobilność zagraniczna	27
Kształtowanie systemu paszportowego	31
Uszczelnienie granic	40
Kraj bez wyjścia	46
2. Opcja Izrael	
Wychodźstwo Żydów przed 1949 rokiem	49
Tajna umowa i żywiłowy ruch	53
Wybór narodu i ojczyzny?	63
3. Przesiedlenia do Niemiec 1950–1954	
Niemcy w Polsce: uznani i nieuznani, potrzebni i niechciani	66
<i>Aktion Link</i>	71
Ograniczone wyjazdy do NRD 1951–1954	75
4. Odwilż, otwarcie granic, odrodzenie migracji 1955–1958	80
Repatriacje, nowe myślenie i kryzys bezpieczeństwa	81
Zmiany w polityce paszportowej	86
Emigracja indywidualna	97
Sieci rodzinne, sieci informacyjne, sieć strachu	100
5. Łączenie rodzin: przesiedlenia do RFN i NRD 1956–1958	
Potencjał emigracji do Niemiec u progu odwilży	104
Porozumienie PCK–NCK i początek lawiny	110
Akcja łączenia rodzin	115
Rok 1957: władze tracą panowanie nad żywiłowym ruchem	121
Rok 1958: stopniowe zakończenie akcji	124

6. Alija Gomulki	
Przebieg fali emigracyjnej	129
Przyczyny exodusu	133
Wyjątkowa liberalizacja	136
7. System paszportowy PRL	
Rekonstrukcja systemu paszportowego	141
Dokumenty paszportowe	144
Opłaty	147
Prawo do paszportu	148
Aparat paszportowy	157
Rozbudowa i decentralizacja aparatu 1960–1980	160
System paszportowy po wstrząsach początku lat osiemdziesiątych	164
Podwykonawcy	167
Ukryte funkcje systemu paszportowego	169
8. Emigracja osiedleńcza 1960–1980	
Legalne wyjazdy „na pobyt stały”	177
Lata 1960–1964: przejściowa stabilizacja	187
Lata 1964–1966: ożywienie tendencji wychodźczych	190
Lata 1966–1970: przykręcenie śruby	199
Dekada Gierka	205
Emigracja inną drogą	210
Strumienie emigracji nielegalnej	214
9. Emigracja pomarcowa	219
10. Ludzie za ziemię, ludzie za pieniądze	
„Informacja rządu PRL”	233
Od przykręcenia śruby do porozumienia z Helsinek	237
Druga wielka fala wyjazdów do Niemiec	245
Przyczyny wyjazdów, fiasko nadziei na powroty	251
11. Migracje czasowe 1960–1980	258
Mobilność zagraniczna	260
Praca legalna	269
Praca w Czechosłowacji i NRD	271
Eksport usług	276
Legalne migracje indywidualne. Polservice	277
Praca nielegalna	279
Handel	285
Ekonomiczne uwarunkowania mobilności zagranicznej w PRL	294
Dolar w PRL: od tezauryzacji do dwuwalutowości	298

12. Ostatnia dekada

Rewolucja „Solidarności”, kryzys PRL i migracje	303
Stan wojenny i emigracja stanu wojennego	310
Przymuszeni do wyjazdu	315
Nasilenie czynników migracji po stanie wojennym	322
Polityka paszportowa i wyjazdy czasowe po 1983 roku: niespójna liberalizacja. . .	333
Polityka emigracyjna – powrót do źródeł?	344
Exodus ze schyłkowej PRL	350
Kim byli emigranci lat osiemdziesiątych	356
Legalne migracje zarobkowe	362
Nieformalne migracje do pracy	366
Praca migrantów i jej owoce	368
Handel	376
Przypisy	385
Summary	472
Aneks statystyczny	478
Wykaz skrótów	491
Wykaz ilustracji i wykresów	494
Spis wykorzystanych źródeł i opracowań	495
Indeks osób	524

PRL powstała jako państwo zamknięte, otoczone tysiącami kilometrów drutu kolczastego. Na wyjazdy zagraniczne władze zezwalały tylko w drodze wyjątku, np. w 1952 r. paszport na prywatny wyjazd na Zachód dostało około 50 osób. Jednak od 1956 r. polityka izolacji osłabła, rządy RFN i Izraela wytargowały zgody na masowe akcje przesiedleńcze, a mieszkańcy PRL zaczęli coraz częściej występować o zezwolenie na emigrację lub wyjazd czasowy. Podróże zagraniczne, najpierw w granicach bloku radzieckiego, a potem też na Zachód, stały się zjawiskiem masowym, za rządów Gierka notowano ich po 10 mln rocznie. W sumie w latach 1949–1989 opuściło Polskę trwale ponad 2 mln ludzi, a miliony innych włączyły się w legalne i nielegalne migracje czasowe, pracując lub handlując.

Ta książka przedstawia ich historię — kim byli, dokąd zmierzali, czym się kierowali. Na podstawie archiwów MSW i KC PZPR, wspomnień migrantów i badań socjologów prezentuje pogłębiony obraz migracji: jej przebieg i kierunki, główne czynniki i skutki, a także politykę paszportową: jej decydentów i wykonawców, tajne zasady i narzędzia, uwarunkowania wewnętrzne i zagraniczne. Jest to pierwsza monografia historyczna migracji z PRL i z państw komunistycznych w ogóle.